

Tukko horttiba te lel sastibiako faaliba ta omsoroga

Drommesko sigiboskiiriba phuranenge

Din rätt till vård och omsorg
En vägvisare för äldre
översättning till romani kale

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer 2017-10-16

Publicerad www.socialstyrelsen.se, oktober 2017
Foto: Marcus Lundstedt, Scandinav Bildbyrå

Arruno listos

Koones hin vojiba te jelpaves?	4
Savo jelpiba hin vojime te lel?	7
Kai tuut hin mostiba te bansuves?	15
Dukkakiirengo siiliba ta dielesko liiniba.....	18
Sar buut presila douva?	24
Ke tu aahêheha bi-kamlino	27
Laavengo listos.....	31
Par-vare fuortune laaga	33
Bahibosko numros & ith tšetibi.....	35

Koones hin vojiba te jelpaves?

Tukko jelpibosko kamjiba dömmila

Sastibosko- ta dukadengo ta phurekomujengo sosiaalune tšenstibiengo huusholliba hin sveittiko tšihko dživibosko diele. Dala laagi stellila sakkaiek komujesko hyövibi aro dikkibosko sentros. Sastibosko- ta dukado komujengo laaga rakkila dotta, te omsorjiba hin sakka komujengo horttiba. Douva komunis koon hin koni dukato lela angluno stedos aro dukadengo omsorja. Sosiaaluno tšenstibiengo laaga dela tukke jelpiba aro huushollibiako saaki, phurane komujengo buuriba (aro laaga douva hin khaaride froolaagime buuriba) elle vauro jelpiba so hin hyövime tukke ta so tu na lela vaures.

Koones hin horttiba te lel peske tšenstibi ta jelpiba?

Saare koonen tenkina te leen hin hyöviba te len penge tšenstibi ta jelpiba hin horttiba te roodes penge jelpiba phennela sosiaalunotšenstibiako laaga. Te lel džaaniba dotta, hinko komujes horttiba te lel peske jelpiba, jou mostula rannes rootiba aro phujako sosiaalunotšenstiba. Butvaris jelpibosko assistenttos dikkela tukko rootiba. Ke tukko sosiaaluno-tšenstibiako asistenttosko džinta hin, te tuut naa horttiba te lel douva jelpiba so tu rootidas, tuut hin horttiba te lel lesko dömmös ta tšeeris bisveeringa lesko dömmibiatta aro dömmako beñhiba (draba butide dotta sar te tšeeris jelpibosko roodiba aro dauva patrosko liinesko rig 19).

Are vaure phuje hin phure komujen horttiba te len penge louvengo stöt-tiba kaana lengo huupakiuro dena lenge omsorja. Douva kharlas butvaris tšeerisko omsorjako jelpiba.

Kaana tu dikkeha jelpibosko vasteskiures/assistenttos, ta tu na hajuveha rakkis sveittiko tšimb elle tu aahheha kahukuuno ta rakkila kahukuunengo farabako tšimb, tuut hin horttiba te kammes tukke tšimbako risiboskiiros.

Are vaure Sveittiko rigie, khaarime sar fallibiako rigie, hin themmesko beskide folkengo gruppi lengo iego samiako tšimb, fintiko tšimb elle meänki-eli tšimb ta doola koonen buurina doori hin horttiba te rakken pengo iego tšimb aro phujako tšenstibongiire ta rannen lengo saaki beskide folkengo tšimbeha.

Niina, taala fallibiengo rigiengo auriako diele tuut horttiba ta rakkis beskide folkengo iego tšimb aro themmesko tšenstibongiire, kaana leen hin komuje koonen rakkena daala tšimb.

Horttiba aro jelibiba

I 4 kap. 1 § aro sosiaalunotšenstibiako laaga hin rannime:”Douva koon kokares na vojula dikkel pesko hyövibi hin horttiba te lel peske dživibosko louve elle vaure jelibibi aro phujako sosiaaluno ofisiatta (dživibosko jelibiba) ta vaure ajasaave jelibibi aro lesko/lako hilo dživiba.”

Bidraadimen (frivillighet) hin botnosko maneeri

Huupakiire elle tšenstibongiire hin horttiba te den auri džaaniba dotta, te tukke hin hyövime jelibiba. Taala phujakiire hin mostiba te tšeres angluno dömmiba saakiatta. Douva mienila, te phujako gaaje aavela tukko neer ta puhhela tutta, ke tu kammeha jelibiba. Tuut hin alti horttiba te phennes lenge, baarkiba, naa na kammeha.

Tukko saaki hin siilate tšorjimesa

Džaaniba tukko saakienna hin siilate hukkarno ahhibiessa ta tšorjimesa. Doola minsibosko rannibi so sosiaaluno vasteskiiros/asistenttos tšerela kaana jou hunnela tukko hyövibi, tšerela jelpibosko dömmiba are saare saaki so tu hin liias doorita, doola hin saare siilate hukkarno ahhibiessa. Douva mienila te sosiaaluno asistenttos naa horttiba te drabaves elle den auri tšekkeske daala džaanibi tutta, uutan tukko iego lova. Vauro dikkibiatta, tuut hin alti horttiba te drabaves kokares daala rannibi tukko dživibiatta ta lel tukke patresko kopios daala rannibienna.

Froolaagi rootibongiire bi ithlaaga buttiako maneera

Douva hin endo phujako fallibongiire koonen hin horttiba te tšeres rootiba ta dömmös jelibibosta. Bi doi mote aahhes butvare komuje koonen dela auri jelibiba. Privaatte frestibi ta ithbuttiako sankibi (stiftelsos) hin vojime te tšeres jelibosko butti kaana phujako siiva dena lenge dauva tilsvaariba. Rigiakofalliboskiiroskotingi ta thaanesko phujako gaaje aahhena heerune dömmiboskiire dotta koonen hin tilsvaariba aro sastibosko- ta dukatengo omsorgata aro lengo rigia. Dauva omsorgako tilsvaariba hin vojime te aahhes nii jekkurne frestibessa ta ithbuttiako sankibiessa (stiftelsos). Douva, koones hin tilsvaarime omsorgata, leen hin mostiba följaves ithlaaga buttiako maneera tšorjimesta, hukkarno aahhibosta ta omsorgako dikkibosta.

Laavengo džeenjiba

Jelbibosta – jelbiba sar sosiaalunotšienstibiako laaga phennela, naaluno merkneha tšeeresko jelbibieessa, phurane komujengo buuri-biessa, dielesko liinibiessa aro divisako aktiviteettos.

Sosiaalunotšienstibi – hin hilo nau saare doola sosiaalune buttiake so phuujes hin mostiba te tšeeres, naaluno merknos aro phurane komujengo omsorga, hâhtiba doolenge koonen hâna drambi, hâhtiba doolenge koonen naa voipula kokaren džan- ta tšeeren tši ta doolenge koonen hin pengo kokaro- elle huupako phaaribi. Daala tšeeribosko tilsvaariba hin diino auri, mahkar vaure stedi, aro sosiaalunotšienstibiengo laaga (SoL) ta phuuja hin koni baaride tilsvaariba aro dauva laagako pherjibosta.

Sastibosko- ta dukatengo omsoroga – Phuujuengo ta rigiako fallibiengo tilsvaariba aro sastibosko- ta dukatengo omsorgata hin diino auri aro sastibosko- ta dukadengo laaga (HSL). Phuuje ta rigiako fallibia- kotingi hin tilsvaariba te dikkes paale te sastibosko- ta dukatengo omsorga pherjila douva so hin rannime aro laaga tšihko omsorogata. Leen hin niina mostiba te den auri doogibosko tšienstibi, sakka divisako aktiviteetti ta jelbibosko guosi phurane komujenge ta doolenge koonen hin staavibiako prissibi (tšaljibosko stanniba) ta tšeeren butti prissi dukatiba. Dukatengiirengo laaga, so aulo aro džoor berh 2015, džorjila dukadengo horttibi te joon lena džaaniba lengo iega saakienna ta phirriba te velkaves mahkar themmesko louve presate angluno omsorgako stedenna (dukatengo huusa).

Savo jelpiba hin vojime te lel?

Savohlaagime jelpiba tuut hin vojime te lel hin phanlo tukko hyöviessa. Tuut hin horttiba te roodes jelpiba aro doola saaki so tu hyövyveha, vahka doola saaki naa aahhelas naujime aro tukko phujako botnosko rigiako patre. Ke tu kammeha klaagaves, hin douva sistones dömmako behhiba koones hin horttiba te phennes savohlaaga jelpiba tuut hin horttiba te lel (draba butide sar te roodes jelpiba aro dauva patrosko rig 19).

Douva jelpiba so tuut hin horttiba te lel tukke hyövyala džorjaves tuut jakkes te tu orkuvehas buuruves latšes kokares. Dauva laaga rakkila te phujako siivengo jelpiba hyövyala ”barjaves ta tšeres tšetanes komujessa”. Tuut hin horttiba te phennes tukko iego dikkiba ta leen hin tilsvaariba te hunnes tukko tenkibi, sar tu kokares kammela tukko saaki aaves stellime. Tšeeruno tšenstibi hahtila tukko sakka divisako dživiba. Ke tu kammeha jelpiba aro tšeresko butti elle tukko jekkuro džuusibiessa, tuut hin vojiba te roodes tšeeruno tšenstibiako jelpiba. Tšeresko buttiako jelpibos hin vojime te lel aro tukko iego buuribosko tšeer elle aro phurane komujengo omsorgako tšeer. Aro tšeresko jelpibosko butti hunjula tšuusiba, tšinniba are tšyöbenna ta vaure tšeresko butti. Tšeresko jelpibiako komuje hin vojime te aaves tussa auri te staaaves tussa are vaure sosiaalune aktivitteetti. Joon voipula jelpaves tuut kokaro džuusibiessa, naaluno merknos sarrako tiijako thouvibiessa elle haabeako hahibossa. Tšeeruno tšenstibiengo komuje tšeerena kvellunota rattesko gruppiako butti niina, jakkes tuut hin vojime te lel jelpiba sakka divisako stunni.

Siilime tšetanes - gooliako larmos

Omsorogako siiva hunnena siilako larmos sakka divisako stunni ke douva dela gooli, dauva dela siilime džinta tukke ta tiro huupako lendenge. Siilako larmos aavela stellime aro tukko buuribosko stedos ta douva hin phanlo tukko bahibossa. Ke tu hin liias gooliako larmos tšeeere, douva hin buut fuortuno te del džaaniba tukko larmosko sentroske kaana tu paruveha operatoros elle internettesko elektriikaano doorja.

Paruviba aro phurane komujengo tšeer (froolaaga buuriba)

Kaana tukke hin hyöviba baaride sastibosko omsoroka tuut hin vojime te roodes buuribosko paruviba aro phurane komujengo tšeer, so hin khaaride niina froolaaga buuriba, so aahhela rannime aro sosiaaluno tšenstibiengo laaga.

Aro phurane komujengo buuribosko stedos hin vojime te lel tšeresko buttiako jelpiba so hin hyövime aro sakka divisako dživiba ta butvaris doori hin niina sastiboskiiri ta vaure omsorogako komuje koonen aahhena doori sakka

divisako stunni. Buut phurane komujenna hin liias kokaro sastiboskiiri ta i-ego drambeskiiros ta leen hin horttiba te rikkaves daala iega sastibosko tilsvaaribosko komuje.

Niina, ke tu buuruveha aro phurane komujengo tšeer, douva hin tukko kokaro tšeer ta sastibosko komujen hin mostiba te den patti tukko iego dživiboske.

Phurane komujengo buuribosko vejjos mote niina khaares froolaaga buuriba elle gruppiako buuriba, dukatengo tšeer elle omsorogako buuriba. Butvare thaanengo phuje bihila saare daala buuribosko veiji phurane komujengo buuriba. Endo, sar daala buuribiako veiji hin naujime mostula omsorogako tšenstibi aro dauva froolaagime buuriba aahhes tšerto jakkes te douva dela tilsvaariba aro tukko siilako hyövibi, sankibiako kammimos ta peskiiribiako horttiba.

Froolaagime buuriba

Froolaagime buuriba phuurenge (phurane komujengo buuriba) = jelbiba aro sosiaalunotšenstibiako laaga

Siilako buuriba – buuriba aro phirro buuribosko marakne kai hin beska sastibosko komujengo jelbiba

Seniorengo buuriba, 55+ = buuriba are phirro marakne so hin tšerto phurane komujenge

Tšatšuno lova paareske te džiiives tšetanes

Phurane paare koonen hin dživute tšetanes langhto tija naa hyövyła froojuves dooleske te iek lenna hyövövyła butide sastibosko omsoroga. Dai hin puñhiba dotta, te den tšatšo dživibosko kvalitetos ta siiliba phurane paarengo koonen kammena te džiiives tšetanes. Doola koonen hin liias phurane komujengo buuribosko stedos leen hin horttiba te džiiives lengo džuuješa/džeenessa elle sambossa. Dauva buuribosko vejjos khaarena parbogaranti. Paares hin hyövyte aahhen langhtide tija tšetanes sikide elle iek paarengo komujenna hin džiiivute anglide doori, nii joon lena dauva phurane komujengo buuriba.

Douva koon hyövyła dauva phurane komuengo buuriba mostula aahhes roodiboskiiros, vahka jou/joi kammela lel lesko partneros lessa.

Niina phurane paare koonen hin liias buuribosko stedos aro phurane komujengo stedos hin vojime te buuruves tšetanes. Dauva, ke doola duije kammena kokaren buuruves angles it.

Tuut hin horttiba te roodes jelbiba

Phuujesko jelbibosko saakengo rigiboskiros hin vojime te del džaaniba tukke dotta savohlaaga jelbiba hin vojime te lel doori tu buuruveha. Tuut hin alti horttiba te roodes douva jelbiba so tu tenkaveha te tu hyövyveha. Av 4 kap. 1 § aro sosiaaluno tšenstibiako laaga (SoL) phennela te komunis hin horttiba te roodel douva jelbiba so jou hyövyala vahka phuujako sosiaalune rigie hin rannite vaures.

Jelbiba dola gruppiake koonen hin froolaagime hyövime

Phuujako jelbiba phurane komujenge hin vojime te aahhen tšerto gruppienge koonen hin froolaagime hyövibi. Mieniba dala gruppiako buuribossa mote butvaris aahhes douva te doola koonen buurula doori joon kammena siilibosko džinta ta tšetaniba, buuriba ith vaurensa aavela sar sentralo puhhiba doi.

Aro sakka divisako dživiba, komuje koonen hin dementiakodukhiba, mieniba hin te den lenge aktiviteti so dela dieliboskiirenge latšo- ta fuortuno dživibosko džinta. Douva mote aahhes musikos ta džiiile, butti phuujako dželene saakenna elle tšetano rakkiba. Dai niina, hin ithlaaga komujengo tšetano aahhiba fuortuno. Vaure sakka divisako butti mote komujako fysikalno doogibosko butti ta fendjiba doolenge koonen hin naaluno merknos pierengo phangliba elle goodjako dukh.

Phurane komujengo paale dikkiba, ajasaave buttiako komujensa, koonen hajuvana rakkaves beskide folkengo tšimb

Sveittiko themmune beskide folkengo skokki/gruppi aahhena, bibolde, roma-seele, saameako komuje, sveittikofintika ta torneakofeldako komuje. Themmune beskide folkengo gruppengo tšimbi aahhena jiddisch, romani tšimb, saame, fintiko tšimb ta meänkieli. Daala themmuno beskide folkengo skokki hin liine froolaagi horttibi so hin sankime aro lengo tšimb. Daala horttibi hin rannite aro themmesko laaga (2009:724) beskide folkenna ta lengo tšimbenna. Dauva laagako mieniba hin te siilaves beskide folkengo tšimbja ta den lenge džoor te barjaves ta garaves lengo kulttuuros. Phuujen ta tšenstakiiren aro Sveittiko them hin tilsvaariba te den auri džaaniba datta laagata ta lengo horttibienna.

Are varekaj Sveittika rinkako rigie, elle fallibiako rigie, hin sameako tšimb, fintiko tšimb ta meänkieli froolaagime stedos. Kaana tu rakkaveha sameako-, fintiko-, elle meänkieli tšimb ta ke tu buuruveha aro dauva fallibiako rigia, tuut hin horttiba te rakkaves elle rannes tšenstibongiirenge tukko iego beskide folkengo tšimbeha. Niina, auri are ajasaave fallibiako rigie tuut hin horttiba te rakkaves tukko iego tšimb kai phuujesko tšenstibongiire hajuvana daala tšimb.

Laaga phennela, te kaana tu kammeha tuut hin horttiba te lel tukke hilo elle dieluno phurane komujengo huusholibos ajasaave buttiako komujenna koonen rakkina samiako tšimb, meänkieli elle fintiko tšimb. Niina kaana tu buuruveha aro ajasaavo fallibiako rigia so na hunjula aro ajasaavo fallibiako rigia, tuut hin horttiba te lel tukke phurane komujengo huusholibos tukko iego tšimbeha, ke doori hin buttiako komuje koonen hajuvana rakkaves tukko tšimb.

Save phuuje aahhena daala fallibiako rigie, tu dikkaveha aro internettiatta minoritet.se kai hin sametingesko tšeerisko pañ aro internettos.

Bansu aro tukko iego phuujaako komuje, kaana tu kammeha te džaaanes save rannibi hin diino ta sar te džan angles kaana tu kammeha phurane komujengo huusholibos tukko iego tšimbeha.

Hinko tuut iego tšeerisko-tšimb vauro sar sveittiko- elle beskide folkengo gruppengo tšimb? Aro iek dielos phuujaako vojuvela aahhes tukko iego tšimbako rakkibongiire koonen tšeerena butti aro phurane komujengo huusholibos. Rakke datta saakiatta fallibongiirenge koonen dela auri huusholiboski jelibiba!

Risiba are vaure tšimb

Kaana phuujaako tšensitibongiire dela tukke tiro kokaro saakengo džaaniba joon hyövyna te len aro dikkiba tukko kulttuuros ta tšimbako stedos. Dauva mienila te kaana tu na hajuveha lengo tšimb buttiikiiren hin mostiba te lel tšimbako risiboskiires doi kaana joon dena tukke džaaniba.

Vahka tšek na puhhela tutta, tuut hin vojiba te puhhes tukke risiboskiiros kaana tu hyövyveha ajasaavo. Taala tu bansuveha aro phuujaako siivengo rig, koones hin tilsvaariba risiboskiire buttiatta. Vahka tuut hin huupakiiro koon hajuvela tšeerel tukke risibiako butti, haaribos hin te tu lehas tukke tšenstavitiko risiboskiiros so phuujaako siiva dela tukke.

Kulttuuriako froojiba ta froojiba aro fuortibiako saaki mahkar komuje koonen aavena are froolaaga themmenna, tšeerela douva, te hin fani tšihkide lel bidžaanime komunis koon risila tukko saaki.

Tuut hin horttiba te aaves amsime veerako diinibossa

Paalal 1to Hielesko tšoon berh 2011 hin tšerto themmuno veerako diiniboskiire vollakiiriba sosiaaluno tšenstibiengen phurane komujengo huusholiboskiire puhhiba. Veerako diinibossa (pattiessa) komuje mienila doola eetiako veeribi ta maneri so aahhena botnoskiire tenkiba aro douva butti, so tšenstibongiire tšeerena phurane komujensa. Tuut hin horttiba te lel tukke jelpiba aro

veeruno vejjos ta tuut hin horttiba te pinsaves latšo aahhiba. Jakke langhtes sar hin vojiba, tuut hin horttiba te velkaves kokares kaana ta sar tu kammeha lel jelpiba ta tšenstiba.

Buut thaanenna hin byryte den tšeelado veerako amsibiako garantos. Veerako amsibiako garantos mote aahñhes froolaagimes tšerte are froolaaga thaane, bi mieniba hin ithlaagime: Veerako amsibosko garantos tšeerela tukke reend sar phurane komujengo tšensibi rikkavela ring tukko privaato dživiba, tukko gruppiako seeliba, tukko privaato fallibiako horttiba ta dielesko liiniba ta vaure saakenna.

Tukko thaanesko phuujiirengo veerako amsibosko garantos hyövyyla del sankiba elle loviba tukke. Veerako amsibosko garantos dela loviba te rakkaves dola horttibienna so hin rannite aro laaga elle so hin lovate tukke. Kaana phurane komujengo huushollibiako tšenstibi naa na dela tukke doola so hin lovate, tuut hin horttiba te tšeeres bisveeringa lenna. Bansu aro tukko thaanesko phuujiire te lel džaaniba save tšeelade veerako amisibiako fallibi hin aro džoor. Haju douva, te sakka thaane naa panna iega veerako amsibiako garantos, bi buut lenna tšeerela jus ajasaave garante.

Thaanenna hin tilsvaariba te den jelpiba huupakiirenge.

Thaanengo siiva hin tilsvaarime te den jelpiba huupakiirenge. Tšeeresko-jelpiboskiire dela jelpiba doolenge koonen huushollila dukado huupakiiros aro tšeeere. Ke tu huushollaveha dukado huupakiiros tšeeere, tuut hin horttiba te roodel tukke louvengo jelpiba phuujiako siivenna dotta. Tuut hin horttiba te lel fallibongiirenge dömmös tukke, kai hin rannime teele ke tu leha louvengo jelpiba elle naa. Tuut hin nii, horttiba te tšeeres klaagiba phuujiako siivengo dömmiatta aro apreako klaagibosko stedos.

Doola koonen hin dementiakodukh, hin horttiba te len penge tšeeresko- ta divisako tšenstibi aro tšeeere. Vauro jelpiba hin reetes diino huupakiirenge naaluno merkneha rakkibiako gruppi, skooliba ta jelpibosko komunis saakako pinsiboskiireha.

Huupakiirengo- ta dukatengo skokki dena butvaris skooliba dotta dukibiatta so komunis koones tu huushollaveha hin. Skoolibi dena tukke nii vojiba te dikkes vaure koonen huushollavena lengo dukate huupakiire.

Jelpibosko instrumenttos ta buuribosko sömsiba

Kaana tuut hin lammimos/langalipos tu fani hyövyveha jelpibosko instrumentti, so jelpila ta siilila tukko sakkodivisako dživiba. Jelpibiako instrumentti ta vauro jelpiba mote hyövyves aro tukko huusholliba elle sastibiako fendjibosko butti. Naaluno merknos jelpibosko instrumentteatta so tuut hin vojiba te lel buttiako terapeuttiatta hin kurrengoskammi, rollatoris elle holvengo praalsterdiboskiiros. Iek dielos daala jelpibosko instrumenttena tu leha uutan louvo ta vaurenna tuut hin mostiba te presaves. Tuut hin horttiba te lel tiloons ta panna te hyyraves jelpibosko guose. Butvaris doola

hin drambeskiire, buttiako terapeuttos, rigiakuuno dukatengo sastiboskiiri, dukatengo džooriboskiiros elle logopedos (rakkibiako terapeuttos) koonen hin horttiba te rannel jelpibosko intrumentti elle vaure jelpbosko guose tukke.

Buuribosko sömsibi jelpila tukko buuriba ta dela tukke siiliba te džiiives aro tukko tšeer. Butvaris, tšeeriba hin te len nikki tröske tšeeratta, jakkes te tuut hin lorkide te draades rollatoriessa ta kurrengoskammiessa. Buu-ribosko sömsibos mostula niina aahhes baaride barjibosko butti, bi endo tšuuves aro tukko tšeeres hantiboskero, mutresko huusa ta thouvibosko huusa. Bansu aro tukko kokaro thaanesko phuujaako siiva ta puh butide džaaniba datta doori.

Privaato jelpibosko vasteskiiros/asistenttos

Privaato jelpibosko vasteskiiros tuut hin vojiba te lel kaana drambengiire hin tikne te tukko dukhiba hin rannime aro laaga, so dela tukke horttiba te lel huushollibiako tšensti sar lammalo (LSS). Are butvare saakienna phuujaako siiva presila privaato jelpibosko vasteskiiros aro Dukhibosko Siilako Sankibiatta so hin iek dielos sosiaalunosankibiatta. Ke tuut hin aahdas privaato jelpibosko vasteskiiros angle tukko 65 berhhesko tiijata, tuut hin horttiba te lel dauva jelpiba aro tukko dživibosko ennos kaana tu hyövyveha douva, bi tu na lela butide jelpibosko vasteskiiros tiija paale douva kaana tu aaveha 65 berh phurano. Komujen naa horttiba te roodes privaato jelpibosko asistenttos paale 65 berhhesko oldra.

Rigiboskofäärđyako tšensti naa na sakka komujengo baro fäärđy (bussos)

Rigiboskotšensti hin tšerto doolenge koonen naa na vojula kokaren staaven elle aahhena lammale ta dooleskohaal naa vojula džan sakka komujengo baro fäärđyessa elle vaure tšetane džaabenesko vejeha. Douva koon behhela aro kurrakoskammin hin vojiba te lel froolaagimes tšerto besko-bussos. Rigibiako-frestibi draadena džaabeneskotšensti phuu-jako siivengo bihibosta. Komuje hyövyina kokaren presaves iek besko dielos daala džaabenna ta joon lena sakka tšoon neeve rigibosko fäärđyako bihibosko pelehhi. Kajo them-muno rigiboskofäärđyako tšensti hin vojime te lel horttiba te draades langhtide džaaben aro Sveittiko them. Butide džaaniba daalenna tuut hin vojime te lel tukko iego phuujaako sii-venna elle rigiako tšenstiboskiirengo fal-libiatta.

Latšo Mannos elle Naaluno horttibiengo vaakniboskiiros

Ke tu aahheha dukato elle vaure saakengo doh naa vojime langhtide tiija te dikkes paalal tukko jekkurno louvengo puhhibi elle roode tukko jekkurno horttibi aro huushollibiako rigia, tu lela jelpiba aro tukko naaluno horttibiengo vaakniboskiiresta. Dauva Latšo Mannos elle Naaluno horttipiengo Vaakniboskiiros (vojula aahhes niina džuuuli) ta jou dikkela paalal te tukko

reknibi aavela presime ta jou/joi vojula del tukke jelpiba kaana phuujaako siiva dela jelpiboskohyövibiako dömmi ta are vaure ajasaave saaki.

Vahka tu hin liias iek Latšo Mannos elle Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros, tuut hin ithlaaga horttibi aro jekkurno fallibi.

Ke tu aahhheha dukado elle vaures naa vojime te dikkes paalal tukko iego stedos, iega louvengo ta iegiboskiirengo saaki tuut hin vojime te lel tukke iek Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros. Ajasaavo Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros hin langhtide ta džoralide volla aro tukko saaki sar Latšo Mannos. Iek ajasaavo Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros hin vojiba te dömmaves kokares aro tukko iegiboskiirengo saaki ta jou hin tukko angleski-iro aro saare tukko tšenstavitika saaki.

Latšo Mannos ta Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros hyövyna alti tšeer-pengo butti jakkes te douva hin koni fendide dooleske koones joon tšeerena dauva butti. Kaana tuut hin Latšo Mannos elle Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros joon hyövyna alti puhhes tukko džinta vaagos kaana joon tšeerena velkibi are fuortune saaki. Kaana douva naa aahhela butide vojime Latšo Mannos elle Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros mote bansuves are tukko džeenes/džuujes/sambo ta puhhes lengo dikkiba are daala saaki.

Kaana tuut hin puhhibi Latšo Mannos- elle Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiresta tuut hin vojime te bansuves aro koni utšide phuujaako tšenstiboskiiros aro tukko thaanesko phuuja. Douva hin dömmako pehhiba koon tšeerela fallibi dotta lelako komunis Latšo Mannos elle Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros. Utšide phuujaako tšenstiboskiiros dikkela paalal te Latšo Mannos elle Naaluno Horttibiengo Vaakniboskiiros tšeerela pengo butti latšes.

Tšenstavitiko tšeenjiba so naa hyövyla hyövibosko reetiba

Froolaage thaanengo tšenstibongiirengo laagi phennela te thaanen hin vojiba te den froolagi tšensti komujenge, koonen hin 67 berh elle phuranide (elle thaanesko iego velkime oldra) jakkes te joon naa hyövyna puhhes douva tšekkenna. Dauva laaga naa vojime te den aro komujako huupakiiresko huushollibeske.

Douva hin thaanesko phuujaako siiva koon dömmila save ta sar buut tšeenibiako tšenstibi joon dena komujenge. Thaanengo fallibongiire dömmila nii douva save presibi joon lena daala tšenstibienna. Kaana hin puhhiba tšeenibiako tšenstibienna thaane naa tilsvaarime te rannes teele elle tšeer-es dokumentti daala presibienna dooleske te doola naa aahhena sakka divisako haabenesko jelibosko louve. Dala tšeenibiako tšenstibiako dömmibienna are thaane naa vojiba te tšeer-es helle klaagibi.

Iek naaluno merknos daala tšeenibiako tšenstibienna hin stelliboskiiresko tšenstibi. Douva hin iek tšenstiba so jelpila phurane komuje aro sakka divisako buttiessa, sar te paruves taakako jangakiiro ta tšuuves apre vaaliako tšakre. Dauva tšeeniba mote aahhes tšerto utan louve elle besko presibiessa.

Tšeeresko tšeenibi kai hin skattibiako teeliba

Tuut hin horttiba kokares te velkaves tšeeresko tšeenibi kai hin skattibiako teeliba. Phurano komunis elle barjadiilo phurnidengo kentos, tuut hin vojiba te tšinnes kokares tšeenibi aro privaato frestibiatta. Privaato frestibi hin horttiba te puñhes paalunes skattibiako teeliba dauva tšeenibiako buttiatta.

Naaluno merknos ajasaave tšeenibiako buttiatta aahñela džuusibosko butti, vaaliengo thouviba, koolengo thouviba ta jiuvesko nikki draadiba. Douva mote nii aahñes privaato thouvibosko jelpiba ta koolengo praaltšuuviiba ta koolengo nikki liiniba.

Daala tšeeresko tšeenibi naa na hunjula aro sosiaaluno tšenstibiengo rig. Skattibiakotšensti hin butide džaaniba datta saakiatta.

Kai tuut hin mostiba te bansuves?

Phuujako siiva dikkela džeinom tukko Tšeerisko tšeenibiako rootiba, phurane komujengo buuribosko- elle huusholliabiako rootiba tuut hin vojiba te roodes aro tukko iego thaanesko phuujako gaajenna. Puh horttiba te rakkessosiaaluno saakengo jelpibosko praaluni (heeruni) asistentessa! Tukko drambeskiiro elle sastiboskiires hin niina vojiba te jelpaves tuut te lel sankiba tukko thaanesko phuujako gaajensa.

Ke tu draadeha aro niijalesko lova aro vauro thaana, tukko kokaro thaanesko phuujako gaaje hin tilsvaarime, te del tukke jelpiba- ta ajasaave jelpibosko instrumentti save hin hyövime tukke. Niijalesko lovako thaanes elle douva stedosko gaaje kai tu aahheha, hin tilsvaariba te jelpaves tukko iego thaanesko gaaje te roodes save jelpibosko saaki tu hyövyveha ta paalunes den doola tukke.

Kaana tu kammeha te baruves tukko buuribosko stedos tu hyövyveha bansuves aro tukko thaanesko phuujako siiva. Tukko roodiba aavela dömmime ithlaagimes sar dola komujengo koonen hin buuride doori langhtide tiija. Ke tu aahheha buut phurano, lammalo elle tuut hin faarligo dukhiba ta tu hyövyveha langhtide tiijako baaride huusholliabi- ta paale dikkiba, tuut hin vojiba te roodel daala jelpibi aro dotta thaaneatta kai tu kammeha te ömsaves tukko buuriba.

Tukko jelpibosko roodiba aavela dömmime ithlaagimes sar doolengo koonen hin buuride langhtide tiija doori.

Jelpibosko vasteskiiros roodela savo/-e jelpiba tukke hin hyövimme

Jelpibosko vasteskiiros tšeerela butti thaaneske ta jou/joi tšeerela dömmös dotta savo ta sar buut tuut hin vojime te lel jelpiba. Jelpibosko vasteskiire aahhena are saare thaane, bi lenna hin vojime aahhes vaure naave sar jelpibosko dikkiboskiiros, tšeerisko tšeenibosko asistenttos.

Tukko jelpibosko roodiba naa hyövyala aahhes rannime. Douva piisula, kaana tu rakkaveha daala saakenna jelpibosko vasteskiireske. Le tukke samlibiako tiija. Tuut hin vojiba te lel tussa tiro džeenes/džuujes elle vauro huupakiros elle naarti kaana tu kammeha. Douva hin fani tšihko te lel tussa varekoon kaana tu lela buut neevo džaaniba daala saakenna.

Kaana tuut hin phaaro te hajuves sveittiko tšimb, tuut hin vojiba te puhhes risiboskiiros.

Aro tumengo samliba jelpibosko vasteskiiro puhhela tutta soske tu kammeha jelpiba, save saaki tuut hin vojime te tšeeress kokares ta are save saaki tu kammeha jelpiba. Jelpibosko vasteskiires hin mostiba te del tukke džaaniba dola saakenna save thaanesko gaaje hin vojime te del auri.

Butvaris doori vojula aahhes buut veji te lel tukke jelpiba. Naaluno merkneha vojula tšeerisko tšeeniba tšetanes divisako aktiviteetteha aaves sar parukaano buuribosko vejios phurane komujenge.

Jelpibosko vasteskiiros hyövyła lel koni baaride hunniba aro tukko iego džinta, so hin tukko kammimos.

Velkibosko phirriba aro tšeeresko tšeeniba

Froolaage thaane dela phirro velkiba komujenge aro phurane komujengo huusholliba. Douva mienila, te tuut hin phirro velkiba doi, koon tšeerela tukke doola saaki, so tukke hin lovate. Jelpibosko vasteskiiros dela tukke džaaniba maħkar doolenna koonen tuut hin vojiba te velkaves.

Ke tu na kammeha elle hajuveha velkaves kokares, jelpibosko vasteskiires hin mostiba jelpaves tuut te roodel douva tšenstiboskiires koones thaanesko tšenstibongiire velkila doolenge, koonen naa kokares hajuvena velkaves.

Phurane komujengo sikavibos

Aro phurane komujengo sikavibos tuut hin vojiba te dikkes froolaagi phurane komujengo buuribosko ta tšeeresko tšeenibosko vejji aro hilo Sveittiko them.

Thaanengo, peskiire frestibiengo ta uutan louve tšerto humanitaariako butti hin doori. Dža dikkes Phurane komujengo sikavibos aro www.socialstyrelsen.se/aldreguiden

Horttikaano tšeinom dikkiba

Tuut hin horttiba te kviilaves tukke latšo huusholliba ta horttikaano tšeinom dikkiba aro tukko saaki. Jelpibosko vasteskiiro mostula aahĥes tšihko buttikiros, saakako pinšiboskiiro, tšatšiboskiiro ta jou mostula del tukke patti. Tuut hin horttiba te dikkes ta del tukko džinta auri jelpibosko vasteskiireske, doola teele rannime saakienna so jou hin rannidas tutta aro lesko rootiba ta angle jelpibosko fallibiako dömmako diinibiatta. Dömmi mostula alti rannes teele sar tšenstikaano dokumenttos. Dömmös voipula aahĥes tiijako grensato elle tšerto sar aro džoor angleder.

Niekimesko dömmös hin mostiba alti aahĥes rannime liin ta doi mostula dissuves tšihkas soske. Jelpibosko vasteskiiro hin mostiba te del tukke džaaniba sar te tšeeres klaagiba aro dömmako peħĥiba niekibiako dömmösta. Draba butide datta aro paħ 40.

Thaaneko phujako gaaje tšeerela dömmös jelpibosta

Bansu aro thaanesko jelpibosko vasteskiiro kaana tu hyövyveha tšeeresko tšeeniba elle vauro jelpiba thaanesko phujata.

Kaana tu roodaveha jelpiba, tuut hin alti horttiba te lel rannime dömmös.

Niekibosko dömmös hin mostiba alti aahĥes rannime liin.

Kaana tu aahĥeha bi-kamlino aro dömmös, tuut hin horttiba te tšeeres klaagiba aro dömmako peħĥiba.

Tuut hin vojiba te roodes jelpiba butvare gongi

Ke tukko džinta hin te thaanesko phuujaako gaaje naa diine tukke jakke buut jelpiba sar tu hyövyvehas, tuut hin horttiba te roodes butide elle vaure hlaagako jelpiba. Doi naa na aahhela grensa sar buut gongi tu roodaveha jelpiba. Botnosko dikkiba hin, te iek dömmös jelpibosta aahhela aro džoor angleder elle aro douva diives so hin rannime tee aro thaanesko dömmös. Aro froohlaagime phaaribiako saaka, thaanesko phuuja hin horttiba te tšeeres džintako pariba aro lengo dömmös, ke tukko jelpibosko hyöviba elle dukhibiako stedos hin baares parudiilo.

Uutan mostiba tšerto butti bohlila buttiako felta ta douva hin iek alternatiivos te tšeeres butti.

Ithlaagimes thaanengo sosiaaluno tšenstibiessa, aahhela ta tšeerela butti are butvare thaane, utan mostibiessa (voluntaarimes) tšerto buttikaanengo gruppi. Khangare, Loolo Truhhul, huupakiirengo- ta jivibosko liinibiengo sankibi koonen dena skooliba, liediba, maalano tšenstibi, beska vandribosko džaaben ta vaure sosiaalune aktiviteetti.

Uutan mostibiako sankibi tšeerela butvares ithbutti sosiaalune tšenstibiessa ta joon vojula aahhes sar til-tšeenibi sosiaaluno tšensibienge.

Doola vojula aahhes nii iek alternatiivos/paruvimos tukke koon naa kammela elle koones naa horttiba aro thaanesko phuujaako jelpiba.

Dukkakiirengo siiliba ta dielesko liiniba

Aro botnosko sastibiako faaliba tuut hin horttiba te džal aro savo sastibiako faalibako stedos kai tu kammeha. Sastibiako- ta dukatengo faaliba hin tilsvaarime te del tukke to iego hleetibosko džaaniba saakenna sar individuos. Maňkar vaure saakenna tuut hin horttiba te lel džaaniba tukko iego sastibiako stedosta, doola rootibienna so hin koni fendide tukke ta froolaagime faalibiako vejenna.

Faaliba ta so hyövyyla tšeeres tukke mostula jakke duural sar hin vojime ”tšeeres tšetanes dukkakiiressa”. Tuut hin horttiba te velkaves kaana tu kammeha te niekaves elle hluutaves alsime faalibi.

Risibosko butti are vaure tšimb

Kaana sastibiako- ta dukatengo faalibiako komuje hyövyyla del tukke džaaniba to iego sastibosko saakenna, joon hyövyyna dikkel savo paaluno kulttuuriako ta tšimbako stedosta tu aaveha. Dauva mienila te dukatengo huusako gaaje, hyövyveha lel tšimbako risiboskiiros tukke, kaana joon dena tukke džaaniba.

Vahka tšek naa puňhela tutta, tuut hin kokares horttiba te puňhes risiboskiiros kaan tu hyövyveha douva.

Taala tu bansuveha aro thaanesko gaaje, koones hin tilsvaariba risibongiirena. Vahka tuut hin huupakiiro/naart koon hajuvela tšeeres risibosko butti, siiliba hin te lel tukke iek tšenstavitiko risiboskiiros so rigiako fallibosko tingi elle thaanesko phujakiire stellila tukke.

Kulttuurengo froolaagiba ta froolaagime dikkibi maňkar komuje koonen aavena are vaure themmenna tšeerena are iek dielesko dživibiako stunni te douva hin tšihkide te lel frenta komunis sar risiboskiiros.

Merknosko tšimbako risiboskiiros ta sakka divisako tšimbako hajiba

Doola komuje koonen hin aahte kahukuune lengo kentosko tiijata (kentibiako tiijako kahukuuniba), kahukuuno-kuore, baro komujengo kahukuune ta hunnibosko dukhime, ta koonen buuruvena aro rigiako fallibiako ring, pesko rigiako fallibosko tingi hin tilsvaarime te del lenge sakka divisako jelpibosko risiboskiiros. Dauva mienila naaluno merkneha džaaben aro sastibiako faaliba.

DUITO DIKKIBA

(horttiba aro vauro saakako pinsiboskiiresko dikkiba)

Are spesiaale saaka tuut hin horttiba te lel duito dikkiba, dauva mienila vauro saakako pinsiboskiiresko/spesialisti drambeskiiresko dikkiba, praal tukko kokaro drambeskiires. Douva voipula aahêhes ke tu aahêheha anglal phaaro sastibiako saakengo puhêhiba kai tu hyövyveha tšeeres dömmiba ke tuut hin dživbosko hoodiba elle buut faarlitigo dukhiba ke tukko sastibosko faaliba voipula aahêhes buut faarlitigo tukke ke tukko velkiba aanela tukke baro angluno dživbosko paruviba ta tee-lila tukko sakko divisako dživbosko hleetiba ke douva na aahêhela reendigo savo faaliba hin latšo ta hortta tukke

Hogiba: Horttiba aro duito dikkiba naa na dena aro daanengo faaliba.

Tukko faaliba hin rannite teele aro sastibiako divisako liin (sastibiako journalos)

Mieniba te rannes dukatesko divisako liin hin anglunes te del vojiba aro latšo ta siilime faaliba.

Aro sastibiako divisako liin (sastibiako journalos) hin mostiba te rannes teele savo džaaniba tukke hin diino ta save dömmi hin liino aro tukko faaliba. Ke tu na hajuveha so doori hin rannime, tuut hin vojiba te puhêhel džeenu dotta. Ke tukko dikkiba hin, te saaro so hin rannite teele doi, naa aahêhela tšat-ses jakkes, tuut hin horttiba te phennes dotta. Tukko iego dikkiba/džinta hin mostiba rannes teele aro tukko sastibiako journalos. Tuut hin nii horttiba te rakkaves tukko dikkibiatta are drambeskiireske elle sastiboskiires koones hin tilsvaariba tukko faalibiatta.

ITRANNIBA TUKKO SASTIBIAKO DIVISAKO LIINESKO (JOURAALESKO) DŽAANIBIENNA

Mieniba soske te tšuuves saare tukko sastibiako- ta dukhibiako divisako liinengo džaaniba aro it stedos hin te jakkes lel hilo dikkiba dotta save faalibi/omsoroga tukke hin hyövime ta panna douva, te tu lehas koni latšide faaliba. Douva hin tšihko te butvare faalibiako/omsorogako tilsvaarime gaaje drabavena saare tukko sastibiako divisako liinengo rannibi (journaalos) ta lela dielos aro tukko faaliba.

Aro tukko sastibiako faaliba voipula aahhes arre froolaagi faalibiako rigie ta tilsvaarime gaaje, ta doolesko khaal, itrannime/sankano sastibiako journaalos hin vojime te dielaves mañkar leen. Dooleske tuut naa hyövime te rakke pappales tukko sastibiako ta faalibiako saakenna sakka var, kaana tu džaha are faalibiako/omsorogako diivibongiire. Džaanibi tukko sastibiako- elle vaure saakenna naa tšekkes horttiba te del auri, utan tukko iego lova. Kaana tu dela lova lenge, douva hin endo ajasaave sastibiako faalibongiire, koonen lela dielos aro tukko faaliba, koon lela dikkes tukko sastibiako džaanibosko journaalos.

Langhtide tiijako faalibosko sankiba

Tuut hin horttiba aro siilano ta tšatšuno sastibosko- ta dukatengo faaliba/omsoroga ta douva hyövyła aahhes aja sankime ta tšetime sar hin vojiba. Doolesko khaal, tuut hin horttiba te lel jakkes phenlo "langhtide tiijako faalibosko/omsorgako sankibosko komunis" koones hin vojiba te jelpaves tuut aro froolaagime veiji.

Douva langhtide tiijako faalibosko/omsorgako sankibosko komunis hin naaluno merkeneha vojiba te tšetaves faalibiako/omsorgako saaki ta aahhes tukko iego jelpibosko komunis kajo sastibiako- ta dukatengo huusako gaajensa.

Douva langhtide tiijako sastibosko faalibiako komunis hin vojiba te jelpaves tuut vaure ajasaave tšenstibongiirensa sar sosiaalune tšenstibongiire ta Nasvalibosko Siilako Offisos (Försäkringskassa).

Iek langhtide tiijako sastibosko faalibiako komunis hin vojiba te aahhes laghtide tiijako sastibosko faalibiako komunis varekoon aro sastibosko- ta dukibiako faalibosko komujenna, naalune merkneha drambeskiiros, sastiboskiiri elle psykologos, elle komunis koones hin baaride fallibiako saakengo džaaniba. Iek laghtide tiijako sastibosko faalibiako komunis aavela naujime kaana doola koonen hin tilsvaariba tukko sastibosko saakenna dikkela, te tuut hin hyövime ajasaavo komunis, elle kaana tu kokares kammela douva. Langhtide tiijako sastibosko faalibiako komujes hin mañkurno fuortibosko stedos niina kaana komujesko sastibiako hleetiba, dukhiba elle lammiba hin aja phaaro te douva hin faarlitigo dauva komujeske dživiboske. Langhtide tiijako sastibosko faalibiako komunis rikkavela phallo gaajenna koonen hin tilsvaariba te rikkaves apre komujesko dživiba.

Sastibosko- ta dukatengo faaliba aro tšeer

Tuut hin horttiba te lel jelpiba varesaave dukatesko faalibiako saakiensa aro tšeer iek konga elle langhtide tiija, naujime sar tšeereskodukatengofaaliba (hemsjukvård).

Tilsvaarime tšeereskodukatengo faalibosta aahhena rigiako fallibongiire elle thaanesko tšenstibongiire. Buttikiire aro faalibosko/omsorgako sentraalos elle tukko iego jelpibosko vasteskiiros hin vojime te del butide džaaniba sar dauva hin stellide aro tukko thaana.

Tukko drambeskiiros elle rigiako sastiboskiiri aro faalibiako/omsorgako sentraalos dela tukke butide džaaniba dotta save hlaaga tšeereskodukatengofaaliba tuut hin vojime te lel aro tukko hyöviba. Koni baaride dielos thaanenna hin akadiives tilsvaariba tšeereskodukatengofaalibosta aro regulaariko buuriba.

Aro froolagime buuriba tilsvaariba tšeereskodukatengofaalibosta hin alti thaanes.

Muieskosastibiako veertiba ta hyövime daanengofaaliba

Ke tuut hin langhtide tiijako hyövime hilo komujesko faalibosta- ta huushollibosta tuut hin niina horttiba aro daanengofaalibosko veerdiba.

Rigiako fallibosko tingi dela tukke uutan louveha daanengodrambeskiire-sko elle muieskohygienistosko rootiba. Aro dauva froolaaga daanengofaalibiakojelpiba phurane komujenge koonen hyövyveha hilo komujesko faaliba- ta huusholliba hin arren niina hyövime daanengofaaliba.

Presibi aahhena it sar aro sastibosko- ta dukatengofaalibiako staaviba. Utšopresibiako grensa hin aro džoor. Tuut hin horttiba te lel daanengofaaliba vahka tu naa na staudas aro muieskosastibiako veerdiba.

Horttiba aro drambengo džeinomdikkiba

Douva hin fuortuno saaka te tukko drambi hanjila tšihkas tšetanes ta tukko sastibosko stedos hin latšo kaana tu hãha doola.

Drambengo džeinomdikkiba dela fendide veeriba tukko sastibiatta ta dotta savo angouviba drambi tšeerela tukke. Dauva veeriba dela niina vojiba te dikkes save faarlibi elle ringkako angouvibi dramben hin.

Drambengo džeinom dikkiba hin hyövime te tšeeres doogavitikes iek var sakka berh kaana tu aahheha 75 berh phurano elle koni phuuride (bi-phan-dime dotta ke tu buuruveha aro normaalo elle aro phurane komujengo tšeer) ke tuut hin pangh elle butide drambi elle ke tu tenkaveha elle džaanaha te tuut hin bilokkiba so aavena dola drambenna so tu hãha.

Ke tu aahêha liidime faalibosko fielibosko lammos

Ke tu aahêha liidime faalibosko fielibosko lammosta, faaliboskodiineskiiro hyövyä del tukke džaaniba dotta hastes

- te ajasaavo saaka hin staudas so hin aanidas tukke faaliboskoskaada
- so faaliboskodiiniboskiiro tenkila tšeeres te ajasaavo saaka naa na fanuvela pappales
- te tuut hin horttiba te tšeeres klaagiba saakiatta aro Faalibosko ta Omsorgako Praaluno Dikkibiako Offissos (Inspektionen för Vård och Omsorg (IVO))
- te tuut hin horttiba te puhêhes kaanibosko presiba dotta aro dukatekomujengo sambuotibiatta (patientförsäkringen)
- te doori hin dukate komujengo jelpibosko komiti koonen dela rigiba- ta jelpiba lenge koonenge ajasaavo saaki hin staudas.

Omsorgako faaliboskiires hin tilsvaariba te del tukke džaaniba dotta te joon hin tšerdas oppenbaariba/phukiba aro IVO ajasaavo saakiatta so fani hin aanidas elle hin vojidas aanel druualo faalibiako lammos tukke (lex Maria). Tuut hin niina vojiba te kokares del tukko dikkiba datta fanibiatta.

IVO hyövyä roodaves ke sastibiako- ta dukatengofaaliba/dukatengohuusa hin reetidas dauva faniba tšihkas ta ke joon hin parudiine lengo tšeeribi jakkes te ajasaave saaka naa na fanuvela pappales.

Ke tu na vojuvela kokares lel džaaniba dala saakenna voipula douva aaves diino tukko huupakiireske elle naarteske.

KE TU KAMMEHA TE TŠEERES KLAAGIBA SASTIBIAKO- TA DUKATENGO FAALIBIATTA /DUKATENGOHUUSATA

Dukate komujengo siilibosko laaga, so aulo aro džoor 1 Êielesko tšoon berh 2011, mieniba hin te faaliba/omsorga aavela siilavitiko.

Ke tu hin aujal dohêhimes /fielvitikes vastime tuut hin horttiba te tšeeres klaagiba dotta. Huupakiire hin niina horttiba te klaagaves faalibiatta/omsorgata. Klaagiba vojuvela fendaves faalibosko/omsorgako hleetiba jakkes te douva aavela koni siilano saarenges.

Faalibosko/Omsorgako Praaluno Dikkibiako Offissos (IVO) hin praaluno dikkibiako tšenstiboskiiros sastibiako- ta dukatengofaalibosko/omsorgake ta sosiaalunetšenstibonges. Kaana tu kammeha te tšeeres klaagiba faalibiatta/omsorgata tu hyövyveha bansuves tuut aro Faalibosko/Omsorgako Praaluno Dikkibiako Offissos (IVO).

KOON TŠEERELA SO ARO DUKATENGO FAALIBA TA OMSOROGA?

Rigiako drambeskiiros/tšeeresko drambeskiiros: roodela, tšeerela diagonalosi, faalila ta rannila auri drambi. Rigila tuut angles aro froolaagime drambeskiire kaana tu hyövyveha douva. Drambengiire aahhena butvaris tsetime aro faalibiako sentros elle tšeeresko dram-bengiirengohuusa.

Sastiboskiires: Tilsvaarila dukatengo faalibiako/omsorgako buttiatta. Sastiboskiire aahhena aro rigiako fallibiako hastuno faaliba ta aro thaanesko sastibiako- ta dukatengo faaliba.

Teeluno hleetibiako sastiboskiiri/ faalibiako vasteskiiri: tšeerela sakka divisako buttiako omsorga ta huusholliibiako butti ta froolaaga beskide dukatengofaalibiako butti. Teeluno hleetibiako sastiboskiiri ta faalibiako vasteskiiri lena dielaves auri drambi bi ajasaavo fanubi kaana tilsvaarime sastiboskiiros hin diias dauva butti doolenge.

Jelpibosko vasteskiiros: Roodela jelpibosko hyöviba ta tšeerela dömmös dotta sar buut tšeeresko jelpiba elle vauro phurno komujengo jelpiba hin hyövime ta diino. Jelpibosko vasteskiire tšeerela butti thaanengo phuu-jakiirenge.

Rigiako Praaluno Rai/buttiako rigiboskiiros: Tilsvaarila saare tšeeribosta, buttiikiirena ta naaluno merkneha tšeeresko tšeenibiako rigiatta elle phurane komujengo buuribiatta.

Buttiako terapeuttos: Frestila ta dela sikjiba jelpibosko guosenna ta tšee-rela streenbiako programmos.

Buttiako terapeutti aahhena butvaris tsetime buuribosko hõmsibossa

Dietistos: Dela džaaniba presibienna doola komujenge koonen hin hyövime sikjiba aro presibosko saakenna, naaluno merkenaha dooleske te leen hin varesavo dukhiba.

Logopedos/rakkibosko džaaniboskiiros: Roodela ta faalila ajasaave phaaribi so aahhela tsetime tšimbessa ta rakkibossa ta jou roodela niina haahibosko- ta nakibosko phaaribi ta dela sikjiba sar te džiives daala dukhibiessa.

Fysioterapeuttos: Tšeerela butti komujesko feendjibossa. Faalila ta tšee-rela streenbiako programmos. Frestila savo jelpibosko guosi sömsila komujeske.

Sar buut presila douva?

Butvaris tuut hin mostiba te presaves faalibiatta/omsorgata, drambenna ta phurane komujengo huusholliabiatta.

Sar buut tuut hin mostiba presaves, hin tšetime douva ringkata kai tu buuruveha. Save saaki hin arre aro presibi paruveha niina.

Presibiako baariba faalibiatta ta omsorgata hin dömmime aro thaanengo phuuja ta aro rigiako fallibiako tingi. Aro laaga hin tšerto grensi so siilila komujen jakkes te daala presibi naa džala aro koni baaro hleetiba.

Rigiako Fallibosko Tingesko phirro sastibiako- ta dukatengo faaliba

Rigiako Fallibosko Tingesko phirro sastibiako- ta dukatengo faaliba tšakrila faaliba ta omsorga aro dukatengohuusa ta faalibiako sentros, rigiako fallibiako draatime tšeeresko faaliba ta faaliba aro vaure faalibiako instituutheha koonen tšeerela butti ta lela louve are rigiako fallibiako komiteatta. Rigiako Fallibiako Komiteos tilsvaarila alti drambengiirengo lyöneatta. Kajo iek berhhesko tiija tšek naa hyövila presaves butide sar hin phenlo aro dauva saaka grensiba (utšo presibiako siiliba). Bansu aro tukko faalibiako sentralo katta tu leha butide džaaniba presibiako grensenna.

Dooleske koones hin horttiba te lel hyövime daanengo faaliba hin diino vojiba te džal aro daanengo drambeskiires ta daanengo hygienistos aro dauva utšo presibiako siilibosko grensa. Muiesko sastibiako rootiba hin alti diino uutan louveha. Kaana komunis hin tšunto aro dukatengo huusa (phanglo sastibiako- ta dukatengofaaliba) lela rigiako fallibosko komiteos koni utšide hilo divisako presiba. Dauva presiba naa aahhela arre aro rigiako fallibosko komiteosko utšo presibiako siiliba.

Drambi

Niina drambenge hin tšerto utšide presibiako grensa dotta sar buut tuut hin mostiba te presaves kajo iek berh. Kaana tu kammeha dielaves tukko iekh kongako presibi, doori hin vojiba te dielaves doola aro butvare presibi. Die-lano presibosko veijos mienila te tukko iego tilsvaariba presibienna hin vojime te dielaves kajo iekh berhesko tiija angluno presibosta aro sakka tšoonesko presibi. Puñ datta aro tukko aptieka!

Thaanesko phuujaako faaliba ta omsorga

Thaanesko phuujaako gaaje hin vojime te lel presibi mahkar vaure saakenna tšeeresko faalibiatta, divisako aktiviteettenna ta thaanesko sastibiako- ta dukatengo faalibosta niina.

Thaanesko phuuja tilsvaarila alti sastibiako- ta dukatengo faalibiako presibienna aro froolaagime buuriba.

Are butvare thaane phuujuako gaaje hin liino tilsvaariba tšeereskofaalibosko presibienna. Presibi aahhena alti it, bidikkime dotta koon tšeerela dauva butti, thaanesko phuujuako gaaje elle privaato instituuttos.

A Louvengo aavibosko reekniba

Presibiako tšuuviiba aro sosiaalunotšenstibiako laaga phennela save louvengo aaviba thaane hin vojime te lel aro reekniba kaana joon tšeerena vollavitiko dömmiba daala presibienna. Doola aahhena louvengo aaviba buttiatta (anglunes jiviboskiire), louvengo aaviba aro pikniboskohuusako buttiatta ta heerunoiegibiengo aavibiatta (louvengo klakkibi, louvengo iegibosko die-libosta).

Vauro dikkibiatta iegibi/barvalimos naa utšila presibiako hleetiba. Buu-ri-bosko hyyrako jelbibosko louvengo aaviba aavela reeknime. Jakkess te thaan vojuelas reeknaves sar buut tuut hin vojiba te presaves joon hyövyala te tšeeress reekniba, sar buut tuut hin vaure presibi ta so hin tukko vojiba te presaves paale douva.

B Dživibosko louve

Dživibosko louve hyövyala tšakraves sakka divisako dživibosko presibiako saaki (dikh fakta aro džaanibosko pañ 37) ta doola tšatše buuribosko presibi.

Dživibosko louve mienila te tuut hin horttiba te lel kokareske sakka tšoon teelide reeknime dživibosko louve, angle douva ke thaanesko gaaje lela tutta sastibiako saakako presibi. Douva hin froojime teelide louve so hin reeknide dotta ke tu džiiiveha kokares elle tuut hin džeenodžuuli. Tukko dživibosko louvengo hleetiba hin rannite laagavitikes ta thaanenna hin mostiba te lel dauva rigiba aro lengo dikkiba, kaana joon reeknila tukko sakka tšoonessko dživibosko louve. Bansu tuut aro thaanesko tšenstavitiko presibiakojelpibosko gaaje jakkes te tu lehas džaaniba tukko iego louvengo saakiatta.

C Siiliba utšide presibosta

Sosiaaluno tšenstibiengo laaga dela rigiba tšoonessko presibiengo koni utšide hleetibiatta savo thaanes hin horttiba te lel. Siiliba utšide presibosko hleetibosta ta botnosko priisako presibosta parula sakka berh. Tu naa hyövyala tšekkar presaves butide so hin reeknade endo tukke. Koni baaride presiba hin siiliba aro utšide presibosta.

Hogiba: Siiliba utšide presibosko hleetibosta ta botnosko priisako presibosta parula sakka berh.

Normaalo dživibiako presiba

Normaalo dživibiako presiba so hyövyła tšakraves:

- haabe, sakka haabenesko tiiji
- koola ta tiehha
- phirro tiijako streeniba
- hygienos/džuusiba
- sakka diives rikkime guose
- boodengo patre, bahiba, dikkiboskiiresko (TV) presiba
- tšeresko guose ta tšyökako guose
- tšeresko sambuotiba
- tšeresko elektrikos
- džaaben
- dramb, daanengo faaliba, phirro sastibosko- ta dukatengo faaliba.

Ke tuut naa aahhela buuribosko hyyrako louvo ta normaale dživibosko louve tuut hin vojiba te roodaves sakka divisako dživibosko jelpibiako louve. Vänd dig till kommunen. Bansu tuut aro thaanesko phuujes.

So tu presaveha froolaagime buuribosta?

Fallibiako dömmi presibienna aahhena ithlaagime aro sakka komujengo buuriba sar aro froolaagime buuriba. Kaana tu buuruveha aro froolaagime buuribosko stedos tuut hin butvaris mostiba te presaves hyyros dotta. Aro hyyrosko laaga hin phenlo hyyrako hleetiba ta tuut hin kokares mostiba te dikkes te tu leha hyyrako sömsibosko liin kai hyyrako hleetiba hin rannime.

Ke tu buuruveha aro butvare sengengo rummos tu presaveha datta lodibosko presiba. Ajasaavo buuribiatta hin tšerto laagavitiko grensa sar buut thaanenna hin vojime te lel. Sar baro utšide presiba dotta hin tu leha džaaanes kaana tu bansuveha aro tukko thaanesko presibiako vasteskiiros. Kaana tu buuruveha aro foolaagime buuriba tu presaveha tšeresko hyyros, faalibiako- ta huushollibiako presiba ta haabenesko presiba.

Hogiba: Tukko džeeno elle džuuli, elle koon džiivela tussa naa hyövyła nouruves utan iego doh aro bengalo louvengo ta dživibiako stedos dooleske te tu hyövyveha ömsaves tukko buuriba aro phurane komujengo buuriba.

Butide džaaniba

Te lel butide džaaniba tukko presibienna ta sar doola hin aulo reeknime tuut hin vojiba te bansuves aro thaanesko fallibiako presibiako vasteskii-res.

Ke tu aahêha bi-kamlino

Sosiaalunetšenstibiako dömmibi hin vojime te klaavages.

Ke tu leha khariba aro tukko rootiba te ömsaves tukko buuribosko stedos aro phurane komujengo buuriba tuut hin vojiba te draadel tukko saaka aro dömmako behêhîba/tingi. Dauva hin vojiba te tšeerer niina kaan tu hin laal beskide tšeererko jelpiba so tu kamjas elle tu hin liias tšeererko jelpibosko niekiba. Sakka jelpibosko rootibiengo niekibiako dömmi hin vojime te klaagaves. Jakkes hin hilo niekibienna ta dielano niekibienna. Klaagiba hin vojiba te tšeerer presibiengo hleetibosko dömmibienna nii-na.

Dömmiba sastibiako faalibosta naa vojime te klaagaves

Varesaavo ithlaagime horttiba te tšeerer klaagiba aro sastibiako- ta dukatengo faalibiatta naa aahêhela.

Douva hin drambeskiiros, sastiboskiiros elle vaure faalibosko tšenstavitiko komunis koon dömmila kaana tu laha elle naa na leha tši sastibosko faalibi. Tuut hin horttiba te del auri tukko bi-kamijba elle kritikos, bi doo-ri naa ajasaavo dömmösko behêhîba/tingi kai tuut hin vojiba te tšeerer klaagiba dotta hinko tuut horttiba te lel froolaaga faaliba elle vaure sastibiakofaalibi.

Tuut hin horttiba te tšeerer klaagiba dömmibienna

- ke tu naa liias tši jelpiba
- ke tu liial beskide jelpiba so tu rootidas
- ke tu liial niekibosko dömmös aro douva jelpibosko rootiba so tu kamjal (naaluno merkneha te tu hin liial tšeererko jelpiba bi naa buuribosko stedos aro phurane komujeno buuribosko stedos so tu kamjal)
- ke thaanesko phuuja teelila elle lela nikki ajasaavo jelpiba so tu hin paalunes liias lenna
- ke tu aahêha bi-kamlino aro presibiako hleetiba.

Jakkes hin vojime te tšeerer klaagiba

Kaana tu hin liial niekibosko dömmös – so hyövyala aahêhes rannime – tuut hin triin kurkesko tija te tšeerer klaagiba. Klaagiba hin mostiba te del aro thaanesko sosiaaluno komiteos. Sosiaaluno Komiteos roodela tukko klaagiba ta dikkela ke doori hin doh te paruves dömmiba.

Ke dömmiba naa parudiilo sar tu puhdal, džala tukko klaagiba angle aro fallibiakotingi.

Kaana tu aahêheha bi-kamlime aro fallibiakotingengo dômmiba niina, doori hin vojiba te džal angles aro hougajengo horttiba ta, sar sisto vastes, aro Apruno fallibiako horttibosko behêhiba/tingi. Ke tu kammeha te daala institutte lela apre tukko klaagiba tuut hin hyövime te roodes bisveeringako lova. Ajasaavo loviba gaaje dena naaluno merkneha dooleske kaana tukko saaka hin buut fuortuno ta douva hin vojime te tšeerer sar drommesko dissiba are vaure ajasaave klaagibiako saakenge.

Thaanen hin horttiba te klaagaves niina kaana lengo dikkiba hin, te fallibiakotinges elle apruno fallibiako behêhibosko tingengo dômmiba hin aahdas fieluno.

Horttiba aro kaanibosko presiba

Ke tukko iegibi hin aulo fielime tšeeresko jelpiboskiirena aro tukko tšeer elle aro phurane komujengo buuribosko stedos, tuut voipula aahêhes horttiba te lel kaanibosko presiba thaanesta elle douva instituutthea savo hin bihime te tšeerer dauva tšeeresko jelpibosko butti.

Ke tu kokares aaveha fielimes faalide aro sastibiako faaliba, naaluno merkneha kajo tukko faaliba, tuut hin horttiba te puhêhes louvesko kaanibosko presiba dotta. Kaana tukko fieluno faaliba/lammos aavela aro rigia-ko fallibosko sastibiako faaliba elle daanengo faaliba tu hyövyveha lel tšetiba Rigiako Fallibosko Mahkurno Skaadako Sambuotiba/ Landstingens Ömsesidiga Försäkringsbolag (LÖF). Ithlaagimes kaana skaada/truppako fieliba aavela aro privaato faalibosko instituuttos so hin liias rigiako fallibosko komiteatta horttiba te tšeerel sastibiako- ta dukatengo faalibiako butti.

Tu leha lenna niina džaaniba ta sikjiba reetes sar te džal angles. Ke tu kammeha te tšeerer klaagiba daanengo drambeskiiresta koon hin lendos aro lengo rigiako sankiba elle privaato daanengo drambeskiiros, tuut hin vojiba te lel tšetiba Privaato daanengofaalibiako džaanibiako sankibiessa.

Ke tukko fielos aavela aro thaanavitiko elle privaato dukatengo faaliba tuut hin vojiba te bansuves aro faalibiako diinibosko sambuotibosko frestiba. Dukate komujengo sambuotibosko sankiba jelpila tuut te lahêhes hortto vejjos.

Ke tu hin aujal fielime drambenna, tuut hin horttiba te bansuves aro Drambengo Sambuotibosko Sankiba (Läkemedelsförsäkringen).

Ke tu aaveha fielibossa vasteskiirime, elle ke douva jelpiba so tukke hin lovate, naa na aavela

Tšeeresko tšenstiba vojula aaves perdaldosta sient. Jelbibosko guosengo sentraalos dela tukke fielavitiko kurrakoskammin. Fielibi aavela butvaris dooleske te varekoon naa hajudas tšatšes bi buut phaaribienna aavela hajime lokkes kaana tu rakkeha pappales dola gaajensa koon hin tilsvaarime aro tukko saaka.

Kaana daala fielibi aavela pappales, ke tu aaveha bengales amsime elle ke tu naa vojuvela rakkes latšes bi dotta aavela džingriba mahkar tuut ta personaalensa/buttikiirensa tu vojuveha bansuves aro buttiakorogiboskii-res. Ke tu

kammeha te džal angleder tukko klaagibiessa, tu vojuveha bansuves tilsvaarime buttiako rigiako heeruno. Doori mostula aahhes sakko divisako buttiako veiji koon lela arre tukko klaagiba. Tuut hin niina vojiba te lel tsetiba ta rakes tiro rigiako politikaane komujensa koonen hin hilo tilsvaariba faalibiako ta omsorogako saakenna.

Ke tu kammeha te klaagaves, koones hin tilsvaariba phurane komujengo faalibosta te tseeres raporttiako liines

- Aro niekibosko dömmös, te lel penge tseeruno tšenstibi, phurane komujengo buuriba elle vauro jelpiba, tuut hin vojiba te tseeres klaagiba.
- Dömmi faalibiako ta omsorogako presibienna hin vojime te klaagaves.
- Aro sastibiako- ta dukatengo faalibosta naa vojiba te tseeres klaagiba.
- Dukate komujengo vollakiiriba hin vojime te del tukke džaaniba ta sikiba kaana tuut hin faalibosko buttiako puhhibi.
- Jiviboskiirengo- ta huupakiirengo sankiba hin vojime te del tukke sikiba ta saaruno džaaniba.
- Saare buttiikiire/personaale aro phurane komujengo faaliba aahhena tilsvaarime te tseeres raporttosko liin buttiako rigiako heeruneske kaan joon dikkena fielibi elle faarlitigo saakenna so aahhela elle fani aavela phurane komujenge (Lex Sarah).

Aro doola thaane kai hin phirro velkiba aro phurane komujengo omsoroga, tuut hin vojime te paruves tukko saakengo dikkiboskiiros/asistenttos, kaana tu aahheha bi-kamlime aro lesko/lako butti. Jelpibosko vasteskiiri hin vojime te rakkaves tukke sar dauva komujesko paruviba džala anglal.

Kaana tu aahheha bi-kamlime aro douva faalibiako sentraalosko (vårdcentral) butti so tu hin velkidas, tuut hin laagakiiro horttiba te paruves tukko faalibiako sentraalos.

Phukiba aro (Parlamentosko) Horttibiako Ombudsmannos

Tuut hin vojiba te tseeres klaagiba aro Horttibiako Ombudsmannoske (JO) ke tukko dikkiba hin te tu hin aulo fielimes amsime tšenstibong-iirena aro lengo vasteskiiriba tukka saakiatta. JO:sko tilsvaariba hin te vaakanves praal sar themmuno ta thaanengo tšensibongiire följila laaga.

Phukiba aro Frootikkibosko Ombudsmannos

Tuut hin vojiba te tšeeres phukiba aro Frootikkibiako Ombudsmannoske (DO) kaana tukko džinta hin te gaaje hin amsate tuut frootikkibiessa ta douva hin tšerto tukke dooleske te tu aahheha džuuli/džeeno, tukko etniako grupposko haal, tukko passibosko haal elle vauro passibiako tenkibosko haal, tšeeribiako teelibosko haal, sexuaalno stedos, phurniba elle vauro ajasaavo saakako haal.

Daarita tu laha sikiba ta jelpiba

Dukate komujengo vollakiiriba aro thaane elle rigiako fallibosko tingi, bi doolengo arruno barjiba hin froolaagimes tšerte.

Džaaniba sar daala dukate komujengo vollakiiribi hin stellide tu laha are tukko iego thaaneatta ta rigiako fallibiatta. Dukate komujengo vollakiiriba dela jelpiba ta sikiba aro peskiire dukate komujenge ta sikila vejios sar te džal angles klaagibiessa. Doolengo mieniba hin niina te del lengo kvaliteet- tiako (tšihko buttiako) barjiba ta utšo dukate komujengo siiliba aro sastibiako- ta dukatengo faaliba.

Are butvare thaane hin niina phurane komujengo ombudsmannos ta huupakiirengo konsulttos (liediboskiiros) ithlaagime buttiako tilsvaaribiessa. Dadiivesko bahibiako numri tuut hin vojime te lahhes aro thaanenna.

Lammale komujengo sankibi ta jiviboskiirengo- ta huupakiirengo sankibi dela tukke jelpiba ta vejiosko sikiba. Are daala sankibi hin butvares komuje koonen hin tšihko hajiba phurane komujengo horttibiako saakenna aro faaliba ta omsoroga.

Laavengo listos

Jelpiba Tšeerisko tšenstiba, froolaagime buuriba ta vauro thaanaavitiko jelpiba maŋkar vaure saaki phurane komujenge. Horttiba te lel jelpiba hin rikade aro sosiaalunotšenstibiako laaga. Jelpibosko diiniba hin dikkime alti komujesko kokaro/jekkuro rootibiako paalal (hyövibosko veerdiba) thaanesko phujako siivena.

Divisako aktiviteetti Samlibiako nau are saare tšeeribiengo/aktiviteetti kajo divisako tiija, paarkong kurko diivena niina. Rikibosko mieniba hin te tšeeres feendjiba aro tšetiba ta gruppiako sankiba. Iek dielos bansuvela aro froolagime diagonosiako gruppi, naaluno merkneha komuja koones hin dementiako dukhiba (bristibako dukh).

Normaalo dživibiako louvo Dživibiako louvensa mienila douva louve so jekkuro komunis hin horttiba te lel besko vast, angle douva ka gaaje lena vaure presibi komujesta. Sakka divisako dživibiako louvo hin laagavitikes tšerto ta douva hin koni beskide dživibiako louvengo summos, vojovitikes praal douva jekkuro dikno beskide louvengo summos tiljime tukko tšatšo sakko divisako buuribosko presibiessa.

Aro tšeer tšerto sastibiako faaliba Sastibiako- ta dukatengo faaliba so hin diino aro komujesko tšeer. Douva hin diino rigiako fallibiatta ta thaanenna. Varekai hin tšerto kanghtide barjime tšeerisko dukhibiako faaliba kai hin tšetime drambeskohuusako klinikki.

Tšeeruno tšenstiba Thaanengo jelpibosko mieniba hin, te tšeeres phurane komujengo dživiba aro lengo kokaro tšeer lokkide, naaluno merkneha jelpiba aro lengo jekkurno džuusiba, tšeerisko thouviba, haabeako dieliba, sosiaaluno ithaahhiba ta drambengo dieliba.

Koni utšide presibosko siiliba Douva laagavitiko utšide presiba so thaanesko gaaje hin vojime te lel tutta aro tukko sastibiako faaliba ta omsoroga. Koni utšide presiba tšeeruno tšenstibienna, divisako aktiviteetti /tšeeribi ta thaanesko sastibiako- ta dukatengo faalibiatta reekneveha jakkes: $0,48 \times$ priisako botnosko summos/12. Koni baaride presiba faalibiatta ta omsorgata ta buuribosko louvo aro butvare voondrosko rummos reekneveha jakkes: $0,50 \times$ priisako botnosko summos/12.

Dukado komujesko journalos/divisako rannimos Rannime džaaniba dukado komujesko sastibiako stedosta, leske rannite drambenna ta vaure saakenna. Drambengiire ta vauro tšenstikaane sastibiako komuje aahhena tilsvaarime te rannen dauva journalos. Journalos hin garato džaaniba.

Fuortuno/hast diino sastibiako faaliba Dai hunjula maŋkar vaure saaki faalibiako sentraale ta aro varekai thaane tšeeruno sastibiako faaliba.

Fuortuno/hast diino faaliba hin themmeskiirengo botnosko dostavitiko hort-tiba aro sastibiako- ta dukatengo faaliba.

Kokarokuuniba/privaatiba ta h ukkarviba Dauva mienila te tukko kokarokuuno dzaanibi ta faalibiako saaki hin niekime te del auri t ekkeske uutan tukko lova doolenna koonen tilsvaarila tukko faalibosta. Kokarokuuniba ta h ukkarviba/h ukkares aah iba hin aro d oor aro sastibiako- ta dukatengo faaliba ta phurane komujengoomsoriga (sosiaaluno tšenstibi), peskiires dotta koon draadela dauva t eeriba.

Seniorengo/phurane komujengo buuriba Buuribosko stedi so hin tšerto phurane komujenge. Daala naa aah ena reeknime sar froolaaga buuriba dooleske te dai naa hyövyna roodel jelpiba phennela sosiaaluno t enstibiako laaga (dikh froolaagime buuriba)

Phanglo faaliba Sastibiako- ta dukatengo faaliba kaana komunis hin t unto aro phanglo dukatengohuusa.

Froolaagime buuriba Sosiaaluno t enstibiako laagavitiko nau ajasaave buuribiako stedoske so hin t erto phurane komujenge kai joon hin liine jelpiba so hin arre aro sosiaaluno t enstibiako laaga. Dauva hin bi ato butvare vaure naaveha, so aah ena phandime buuribosko veijenna, naaluno merkneha: gruppiako buuriba, t enstibiako huusa, dukatengo t eer, phurane komujengo t eer elle faalibiako- ta omsorgako buuriba.

Parubosko buuriba Dauva mienila te phurane komujes fani hin mostiba aah es kutitijja aro iego t eer ta vauro tiija aro st t tiijako buuriba. Dooleske te phuro komnis hin hyövime sastibiako feendjiba (rehabilitering) ta/elle huupakiirengo
Innebär att den äldre varvar hemmaboende med periodvis vistelse på korttidsboende. Syftet kan vara rehabilitering och/eller phirro tiija phuro komujesko t eenibiatta huupakiirenge.

Phirro sastibiako faaliba Sastibiako- ta dukatengo faaliba so hin ajasaavo te doi naa hy vyla aah es hilo tiija aro dukatengohuusa ta so hin vojime te del naaluno merkneha t eeruno drambeskiireatta elle rigiako sastiboskiireatta aro faalibiako sentraalos, sastiboskiiriatta aro phurano komujengo huusa elle aro dukatengo huusako prissiliiben.

Par-vare fuortune laaga

Aro sosiaalunotšensibiengo laaga (SoL) Vollila sar thaanesko phurane komujengo omsoroga ta sosiaaluno tšensibi hin mostiba te tšeeres. Doori hin niina phenlo sar jekkurno komujesko horttiba te lel helpiba.

Sastibiako- ta dukatengo faalibiako laaga (HSL) Vollila sastibiako- ta dukatengo faaliba ta tšuuvela thaane aro tilsvaariba sastibiako- ta dukatengo faalibosko buttiatta.

Laaga, so phennela sar jekkurno/privaato komujesko džaanibi ta saaka aro sosiaaluno tšensibi hin mostiba te faalaves garutno vejjeha (SoL- PuL).

Laaga, aro buuriboskosömsibiako jelpibosta, Vollila mañkar vaure saaki sar buuribosko sömsibiako jelpiba hin vojuves te tšuuves ta sar dauva saakako rootiba hin mostiba te vastes.

Laaga, fäärdyjako tšensibienna, Thaane elle rigiako falliboskotingi tilsvaarila te fäärdyjako tšensibi aavela stellime dola komujenge koonen hin langale ta koonen naa vojiba te draades oppenbaarime tšensibiessa.

Laaga, skattibosko teelibosta aro tšeeruno tšerto buttiatta Vollila douva so hin skattibiako lorkkibosko botnos ta koonen lela skattibosko teeliba.

Laaga, themmuno beskide folkengo gruppienna ta beskide folkengo gruppiengo tšimbenna, Vollila mañkar vaure saaki dömmibi themmune beskide folkengo guppienna/minoriteti, themmuno beskide folkengo gruppiengo tšimbenna, fallibiako rigie ta horttiba te lel phurane komujengo omsoroga beskide folkengo iega tšimbeha fintiko, meankieli, samiako tšimb.

Laaga, themmuno fäärdyjako tšensibienna, Vollila sar buut doola komuje koonen hin langale, hin mostibate presaves ajasaave džaabenna, so aahñhena buut kuñ kaana joon draatena aro auriako rigie lengo iego thaanenna.

Laaga, varesave thaanengo džoorjata te Vollaves te thaanes hin uutan jekkuro hyövibiako džintime hin horttiba te del tšensibi komujenge koonen hin 67 berñ phurane.

Laaga, jelpibosta ta tšensibienna doolenge koonen aahñhena langale (LSS), Vollila froolaagime tšensibiengo jelpiba doola gruppiako komujenge koonen hin hilo elle langhto tiijako langalimos. Dauva tšalila doola koonen hin liias lengo langalimos angle lengo 65 berñhesko phuuriba

Laaga, phirro velkibiatta (LOV) dela thaaneske ta rigiako fallibosko stingeske vojiba te velkaves mañkar froolaaga tšatsibongiire aro phurane komujengo omsoroga ta hastuno sastibiako faaliba.

Fallibosko laaga, Vollila mañkar vaure saaka douva, sar themmesko tšensibongiire hyövyina vastel jekkurno/privaato komujengo saaki.

Thaanengo laaga, Vollila mahkar vaure saaki so thaane ta rigiako falli-boskotingi hin vojime te tšeerel ta so naa.

Dukatekomujengo laaga, džorjila ta reendila dukate komujengo stedos aro sastibiako- ta dukatengo faaliba.

Dukatekomujengo datako laaga, Vollila sar jekkurne komujengo peskiire džaanibi ta journalosko rannime saakengo džaanibi hin mostiba te vastes aro sastibiako- ta dukatengo faaliba.

Dukatekomujengo datako laaga, Vollila save horttibi ta tilsvaaribi dukate komujen ta sastibiako tšenstibongiire hin dukatekomujengo journaaleha/divisako rannime džaanibi. Dauva tšalila sakka iekh privaate ta oppenbaarime dukatengo faalibosko tšensti.

Dukatekomujengo siilako laaga, Laagako mieniba hin te fendjaves utšo hleetibiako dukatengo siiliba aro sastibiako- ta dukatengo faaliba ta doori hin niina arre vollibi so rakkila hukarno aahhibosko tilsvaaribosta aro privaato sastibiako- ta dukatengo faaliba.

Jekkurno/peskiiro džaanibiengo laaga (PUL) Vollila sar tšenstibongiire ta louvengo frestibi hin vojime te vastes daala komujengo jekkurne džaanibiessa. Mieniba hin te siilaves peskiire komujengo integriteettos jakkes te komujen koonen vastena peskiire džaanibi tšeerela douva aro hortto vejjos.

Daala laagakiire rannibi hin vojime te bihaves aro Kluwers komujengo tšeenibiako bahibosko numrosta 08 598 191. Laagako rannibi hin niina vojime te lel auri aro internettiatta uutan presiba. Dža aro www.regeringen.se elle aro www.notisum.se.

Bahibosko numros & ith tšetibi

FASS Allmänhet (džaaniba drambenna) www.fass.se

Drabengo džaaniba, bahibosko numros 0771-46 70 10

Dukatengo faalibosko sikiba, bahibosko numros 1177, www.1177.se "

Dieliboskiiribiako tšenstibongiire www.mfd.se, bah.num. 08 600 84 00

Sosiaalunosaakengo Fallibos, bahibosko numros 075-247 30 00, www.socialstyrelsen.se

Phuro komujengo sikibosko liin, www.socialstyrelsen.se/aldreguiden

Vaaknibosko dikkibos sastibiako saakenge ta omsoroga/Inspektionen för vård och omsorg (IVO), bah. num. 010-788 50 00, www.ivo.se

Rigiako Fallibiako Tingi aro Stockhom ta Sametinget (följila beskide folkengo gruppiako politikos aro Sveittiko them), pah.num. 08-785 40 00, www.lansstyrelsen.se/stockholm/